

Ο καιρός και τα περάσματα των πτηνών το φθινόπωρο και το χειμώνα

Χρήστος Κ. Σώκος
Δασολόγος – Θηραματολόγος

Στην Ευρώπη και την Ασία δισεκατομμύρια πτηνών που ανήκουν σε 200 περίπου είδη μεταναστεύουν κάθε χρόνο θέλοντας να αποφύγουν τη δυσμενή περίοδο του χειμώνα. Κύρια αιτία που αναγκάζει τα πτηνά να μεταναστεύσουν, είναι η έλλειψη τροφής και λιγότερο οι χαμηλές θερμοκρασίες. Όμως, τα πλεονεκτήματα της μετανάστευσης πρέπει να είναι σοβαρά, διότι το ταξίδι προς το νότο είναι μια υπόθεση γεμάτη κινδύνους, κάτι που οφείλεται στην κατανάλωση ενέργειας, στην έκθεση σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες, στην εξάντληση και την αυξημένη αρπακτικότητα. Πράγματι, έχει διαπιστωθεί ότι περισσότερα από τα μισά πτηνά δεν επιστρέφουν ξανά στον τόπο που γεννήθηκαν. Στο άρθρο αυτό γίνεται αναφορά στον καιρό ως:

- 1) αιτία της μετανάστευσης,
- 2) λόγο έναρξής της,
- 3) παράγοντα επιλογής κατάλληλου διαδρόμου,
- 4) συντελεστή πλοήγησης,
- 5) υπαίτιο για τον αποπροσανατολισμό και το θάνατο κατά το ταξίδι.

Ο καιρός αναφέρεται σε επιμέρους παράγοντες όπως η θερμοκρασία, τα κατακρημνίσματα, η ομίχλη και ο άνεμος. Καθένας από τους παράγοντες αυτούς διαδραματίζει το δικό του ρόλο σε διαφορετικό κάθε φορά βαθμό, ανάλογα με το είδος, την περιοχή και την εποχή στην οποία βρίσκεται το πτηνό.

Η θερμοκρασία κατά τον Νοέμβρη του 2000, διατηρήθηκε σε ασυνήθιστα για την εποχή υψηλά επίπεδα. Αποτέλεσμα του γεγονότος αυτού φαίνεται να είναι η σχετική καθυστέρηση της μετακίνησης προς το νότο αρκετών πτηνών, όπως αναφέρουν μαρτυρίες κυνηγών, κυρίως της Νοτίου Ελλάδας.

Ο χρονικός προγραμματισμός της μετανάστευσης συνδέεται με τους εσωτερικούς ρυθμούς – ένστικτο των πτηνών, αλλά παράλληλα βασίζεται και στη φωτοπερίοδο (διάρκεια ημέρας) για τη συσσώρευση λίπους και τη μεταναστευτική ανησυχία, ενώ οι καιρικές συνθήκες καθορίζουν τη χρονική στιγμή της μεταναστευτικής απόπειρας.

Αναλυτικότερα, οι μετακινήσεις για ορισμένα είδη και άτομα βασίζεται περισσότερο στο ένστικτο, και είναι αυτά που πραγματοποιούν μεγάλες αποστάσεις και διαχειμάζουν στην Αφρική. Τέτοια είδη είναι οι σαρσέλες, τα τρυγόνια και τα ορτύκια. Άλλα είδη όμως πραγματοποιούν περάσματα μετά τα μέσα φθινοπώρου και το χειμώνα. Αυτά επηρεάζονται κυρίως από τις καιρικές συνθήκες και διαχειμάζουν κυρίως στη νότια Ευρώπη. Η ισόθερμη στους μηδέν βαθμούς Κελσίου, είναι ιδιαίτερα σημαντική, αντιπροσωπεύοντας τα όρια της χειμερινής κατανομής για αρκετά είδη. Αυτό οφείλεται στο ότι θερμοκρασίες κάτω του σημείου πήξης του νερού, προκαλούν αντίξοες συνθήκες στα πτηνά για την εξεύρεση της τροφής τους. Παραδείγματα τέτοιων ειδών αποτελούν οι μπεκάτσες, τσίγλες και τα περισσότερα είδη υδροβίων.

Ο καιρός όμως, δεν είναι μόνο αιτία μετανάστευσης, αλλά καθορίζει επίσης και τη στιγμή της έναρξης της. Αρχικά η μείωση της διάρκειας της ημέρας είναι αυτή που ενεργεί μέσω του υποθαλάμου στην υπόφυση, η οποία ενεργοποιεί το θυρεοειδή αδένος και την έκκριση της ορμόνης θυροξίνης. Αυτή οδηγεί στην αύξηση του μεταβολισμού, με αποτέλεσμα κατά την εν λόγω περίοδο τα πτηνά να αρχίσουν να αποθηκεύουν λίπος, ώστε να βρεθούν σε «μεταναστατευτική ετοιμότητα». Το

επόμενο βήμα είναι τότε θα πραγματοποιηθεί η αναχώρηση, όπου εδώ κύριο ρόλο θα παίξουν οι καιρικές συνθήκες.

Ατμόσφαιρα χωρίς σύννεφα και αυξανόμενη ατμοσφαιρική πίεση μετά το πέρασμα ενός ψυχρού μετώπου κατά τις υφέσεις, φαίνεται να είναι οι κύριοι μετεωρολογικοί παράγοντες που ωθούν τα πτηνά προς το νότο. Για παράδειγμα έχει παρατηρηθεί, ότι κατά τις ημέρες με πανσέληνο αργά τον Οκτώβρη, όπως επίσης και αργά το Νοέμβρη, πραγματοποιούνται τα περισσότερα περάσματα της μεκκάτσας από τη Σκανδιναβία προς Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ιβηρική χερσόνησο και περιοχές της Βόρειας Αφρικής. Σ' αυτή τη νοτιοδυτική μετανάστευση η μεκκάτσα ταξιδεύει καλύτερα όταν πνέουν βόρειο – ανατολικοί άνεμοι. Αυτό λαμβάνει χώρα σε περιόδους με υψηλή ατμοσφαιρική πίεση, κάτι που συμπίπτει με την πανσέληνο.

Σχετική έρευνα πραγματοποιήσα με τους συνεργάτες μου σε ορεινές περιοχές της Καστοριάς κατά τους μήνες Οκτώβριο και Νοέμβριο από το 1992 έως το 2005. Βρήκαμε πως πέρασμα μεκκάτσας είναι περισσότερο πιθανό το δεκαήμερο με υψηλή ατμοσφαιρική πίεση στην Καστοριά, με μείωση της έντασης του ανέμου στη Σερβία, με μείωση της βροχόπτωσης στη Σλοβενία και με μείωση της βροχόπτωσης το δεκαήμερο πριν το δεκαήμερο του περάσματος στην Καστοριά.

Αφού γίνει η έναρξη της μετανάστευσης, το επόμενο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα πτηνά είναι η διαδρομή την οποία θα πρέπει να ακολουθήσουν. Τα είδη που περνούν από τη χώρα μας ακολουθούν κυρίως δύο μεταναστευτικούς διαδρόμους. Ο πρώτος ξεκινά από την Πολωνία, συνεχίζεται προς τη Ρουμανία, Βουλγαρία, Αιγαίο, ανατολικά παράλια της Ελλάδας και τελειώνει στην Σαουδική Αραβία ή τη Δυτική Αφρική. Ο δεύτερος ξεκινά από τις Σκανδιναβικές χώρες, συνεχίζεται προς Κ. Ευρώπη, ανατολικά παράλια της Ιταλίας, Δυτική Αλβανία, Ιόνιο Πέλαγος, δυτικά παράλια της Ελλάδας και καταλήγει στην Κ. και Ν. Αφρική.

Όπως έχει παρατηρηθεί, το πλάτος των μεταναστευτικών διαδρόμων, το οποίο ορίζεται ως «μεταναστευτικό μέτωπο», εξαρτάται από τις καιρικές συνθήκες. Έτσι σε ιδανικό καιρό και ατμόσφαιρα χωρίς ή με λίγη συννεφιά, το μεταναστευτικό μέτωπο ενός διαδρόμου μπορεί να είναι μερικές εκατοντάδες χιλιόμετρα, με τα πτηνά να έχουν τη δυνατότητα να ακολουθήσουν εναλλακτικές πορείες, ανάλογα με τις ανάγκες ανάπαυσης και θέλοντας να επιλέξουν τα πιο κατάλληλα ενδιαίτηματα για να σταθμεύσουν.

Όμως, σε περιπτώσεις άσχημων καιρικών συνθηκών, τα πτηνά θα πρέπει να επιλέξουν την καλύτερη πορεία του μεταναστευτικού διαδρόμου, αποφεύγοντας τυχόν κινδύνους κατά την πτήση. Αποτέλεσμα είναι το μεταναστευτικό μέτωπο να γίνεται πιο στενό, με τα πτηνά να συγκεντρώνονται σε μεγάλους αριθμούς και να κάνουν έντονη την παρουσία τους σε συγκεκριμένες περιοχές.

Ακόμα ο καιρός επιδρά και στην επιλογή των διαδρόμων, κάτι που εξαρτάται από τη σχετική θέση των μετεωρολογικών συστημάτων της κάθε εποχής. Για το λόγο αυτό, ένα είδος είναι δυνατόν να ακολουθήσει τελείως διαφορετικό διάδρομο την άνοιξη από αυτόν του φθινοπώρου. Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό ως «κυκλική μετανάστευση» και είναι πολύ συχνό μεταξύ των ειδών της Ευρασίας.

Για να ακολουθήσουν τα πτηνά την πορεία που επιθυμούν, ώστε να φτάσουν στην περιοχή που θέλουν, θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν συστήματα πλοήγησης και προσανατολισμού. Η επίδραση του καιρού στα συστήματα αυτά έχει διαπιστωθεί πως είναι ιδιαίτερα σημαντική. Περισσότερο από όλους, η ταχύτητα και η κατεύθυνση του ανέμου είναι οι ουσιαστικοί παράγοντες του καιρού που καθορίζουν τη στιγμή και την επιτυχία της οποιασδήποτε μετακίνησης. Ισχυροί άνεμοι είναι επικίνδυνοι για τα πτηνά, ενώ και η τελεία απουσία τους φαίνεται ότι δρα αρνητικά. Συγκεκριμένα κατά τις περιόδους με άπνοια, τα πτηνά βρίσκουν τη μετανάστευση δύσκολη, αφού

χρησιμοποιούν τον άνεμο τόσο για να κερδίσουν ταχύτητα (με άνεμους περίπου ίδιας κατεύθυνσης με την πορεία μετανάστευσης) όσο και σαν παράγοντα προσανατολισμού, διατηρώντας μια συγκεκριμένη γωνία μεταξύ της κατεύθυνσης πτήσης και αυτής του ανέμου. Έτσι, κυρίως τα έμπειρα ενήλικα άτομα πετούν στο κατάλληλο ύψος ώστε να κερδίσουν τη μέγιστη βοήθεια από τον άνεμο, ενώ παράλληλα χρησιμοποιούν και άλλες πολύπλοκες τεχνικές, με αποτέλεσμα να έχουν περισσότερες πιθανότητες σε σχέση με τα ανήλικα στην επιτυχία των μετακινήσεών τους.

Επιτυχία η οποία πραγματοποιείται για τα πτηνά, αφότου αναγκαστικά θα πρέπει να περάσουν από μια σειρά επικίνδυνων καταστάσεων για να φτάσουν τελικά στον τελικό τους προορισμό. Τα περισσότερα πτηνά μετακινούνται κατά τη διάρκεια της νύχτας και σταματούν για να τραφούν και να ξεκουραστούν την ημέρα. Το πρόγραμμα αυτό συνεχίζεται σε όλο τους το ταξίδι, εκτός και αν βρεθούν σε αντίξοες μη προβλεπόμενες συνθήκες. Τότε, ο μεγαλύτερος κίνδυνος έρχεται όταν διασχίζουν τη θάλασσα, έτσι, εάν πέσουν σε κακοκαιρία, μερικά θα χαθούν από εξάντληση, ενώ άλλα, ίσως γυρίσουν πίσω στη στεριά από το σημείο που ξεκίνησαν.

Όμως, εάν τα πτηνά έχουν προχωρήσει μέσα στη θάλασσα για αρκετή ώρα, το να γυρίσουν πίσω ίσως δεν είναι η καλύτερη λύση. Η μοναδική τους επιλογή είναι να συνεχίσουν ελπίζοντας ότι θα εντοπίσουν στεριά. Αποτέλεσμα είναι να πέσουν στο πρώτο μέρος που θα βρεθούν, συνήθως σε φάρους και σε ακρωτήρια, περιμένοντας έως ότου αναπληρώσουν τις δυνάμεις τους. Έτσι, σε πολλές παραθαλάσσιες περιοχές από τις οποίες περνούν μεταναστευτικοί διάδρομοι είναι γνωστά τα περάσματα των πτηνών, δηλαδή η συγκέντρωση σε μεγάλους αριθμούς, ειδικά μετά από μια ισχυρή κακοκαιρία κατά τη διάρκεια της νύχτας.

Το χειμώνα, όπως προαναφέρθηκε, τα πτηνά μετακινούνται νότια λόγω έλλειψης τροφής, έτσι περνώντας από διάφορες περιοχές κάνουν στάσεις που διαρκούν από λίγες ώρες ως και αρκετές ημέρες. Η διάρκεια αυτή, καθορίζεται τόσο από το ένστικτο και τις εμπειρικές πληροφορίες που έχουν τα πτηνά για τη συγκεκριμένη περιοχή, όσο και τις συνθήκες που θα συναντήσουν από άποψη διατροφής και ασφάλειας από άρπαγες και κυνηγούς. Εάν τα πτηνά μείνουν για αρκετές μέρες, τότε θα δημιουργήσουν ξανά τα αποθέματα λίπους, ώστε με τον κατάλληλο καιρό να αναχωρήσουν, με κατεύθυνση προς Νότο ή και πάλι προς Βορρά.

Συμπερασματικά, η εμφάνιση των μεταναστευτικών πτηνών στην Ελλάδα κατά το τέλος φθινοπώρου και τον χειμώνα εξαρτάται κυρίως από δύο παραμέτρους. Πρώτον, από το πόσο χαμηλά θα πέσει η θερμοκρασία στις βορειότερες περιοχές των Βαλκανίων και της Ανατολικής Ευρώπης. Και δεύτερον, ότι νύχτες με κακοκαιρία αναγκάζουν τα πτηνά να σταθμεύουν σε μία συγκεκριμένη περιοχή. Βέβαια δεν θα πρέπει να παραληφθούν και οι τοπικές μετακινήσεις, κυρίως προς χαμηλότερα υψόμετρα κατά τις ημέρες με κακοκαιρία.